

Лілія Присяжна,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

РОЛЬ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК

Стаття присвячена висвітленню ролі і місця сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій у контексті розвитку бібліотек. Розвиток Інтернету відкрив для бібліотек можливість вийти на новий рівень обслуговування користувачів – віртуальний, тобто на новий етап освоєння Всесвітньої мережі бібліотеками. Завдяки Інтернету однією з перспективних форм комунікацій стали соціальні мережі. Сьогодні мережі стрімко входять до бібліотек.

Розглянуті такі поняття, як «електронна бібліотека», «цифрова бібліотека» і «віртуальна бібліотека».

Ключові слова: бібліотечні блоги, Twitter, Skype, edutainment, bookcrossing, Print-on-Demand.

Як показує практика, забезпечити можливості інтелектуального розвитку людини та підтримку прагнення до набуття нових знань та їх постійного оновлення мають бібліотеки.

Сучасні засоби доступу до інформації та її носії зруйнували монополію книги, але комп'ютерна ера не стала епохою занепаду бібліотек. За даними Мінкультури і туризму, щорічно в бібліотеках обслуговується близько 17 млн осіб (це 35 % усього населення України).

Саме бібліотека є одним з найважливіших інструментів у формуванні громадянської свідомості в інформаційному суспільстві. Вона є науковою та культурною установою, що орієнтується на запити та потреби користувачів, а також має незаперечний вплив на процеси навчання, викладання і формування активної громадянської позиції. У сучасному інформаційному суспільстві освічених людей бібліотеки сприймаються як осередки, де культура та інформація вільно співіснують та взаємодоповнюють одне одного [3].

Тобто сучасна бібліотека – це своєрідний клуб інтелектуального розвитку. Особливо це важливо для сільських бібліотек, яких в Україні близько 80 % від загальної кількості.

Утім, сьогодні український бібліотечний фонд представлений приблизно 294 млн примірників друкованої продукції. З 1999 р. ця цифра

зменшилася приблизно на 4 млн примірників. Варто наголосити, що відповідно до рекомендацій Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій, для нормального функціонування бібліотечної справи щорічне поповнення бібліотечного фонду має становити 10% від існуючого фонду, списання – 8 % від усіх видань. У зв'язку з цим чистий «приріст» друкованої продукції в бібліотеках повинен щорічно становити близько 2 %. Але на практиці говорити про оновлення фонду протягом кожних 10 років, як рекомендують фахівці, не доводиться.

Щоб утримати свої позиції в сучасному інформаційно-комунікаційному просторі суспільства, бібліотеки мають активно освоювати нові інформаційні технології: видавничі, рекламні, гіпертекстові, мультимедійні, телекомунікаційні, електронізацію інформаційних ресурсів, комп'ютерну обробку інформації тощо.

На думку фахівців, бібліотеки XXI ст. – це електронні бібліотеки, які являють собою мережу, що з'єднує їх із зовнішнім світом через електронні технології. Електронна бібліотека стає функцією сучасної бібліотеки, її елементом, підрозділом. Тобто електронна бібліотека створюється всередині звичайної бібліотеки, яка здійснює традиційне обслуговування користувачів і зберігає фонди на традиційних носіях інформації. У цьому випадку електронна бібліотека – це комплекс взаємопов'язаних різноманітних носіїв інформації і засобів, що забезпечують доступ користувачів до ресурсів. Вважається, що електронна бібліотека повинна «вирости» з традиційної під час автоматизації бібліотечних процесів, появи і нарощування електронного потенціалу та масивів електронних документів.

Окремо треба зазначити, що в науковій літературі зустрічаються такі поняття, як «цифрова бібліотека» (digital library – найбільш поширений термін у західній літературі) і «віртуальна бібліотека» (virtual library).

Сьогодні запропонована досить велика кількість визначень поняття «віртуальна бібліотека». Одні фахівці вважають «віртуальною» бібліотеку, документи якої зберігаються в машиночитаній формі, і їх отримує користувач, який звертається до пошукових машин глобальної мережі, не обов'язково будучи читачем бібліотеки. На думку інших, віртуальна бібліотека – це розподілена в просторі телекомунікаційна мережа загального користування, орієнтована на обмін даними між бібліотеками. Середовище віртуальної бібліотеки складається з ряду бібліотек, територіально віддалених одна від одної, які виконують функції інтегрованого спілкування та отримання інформації про бібліотечні ресурси.

Водночас можна стверджувати, що, скоріше за все, сучасна бібліотека – це бібліотека змішаного типу.

Згідно з визначенням Європейського Союзу від 1997 р., бібліотека змішаного типу – це бібліотека, що працює в електронній мережі, забезпечує доступ до світових інформаційних ресурсів через традиційні носії інформації та електронні мережі. У зв'язку з цим відмінності в послугах між традиційною та бібліотекою змішаного типу можна представити таким чином.

Традиційна бібліотека надає в користування традиційні друківані матеріали (книги, журнали тощо), документи на аудіо- та відеоносіях, музичні записи (нотні видання на окремих аркушах, партитури та ін.). Така бібліотека пропонує робоче місце, матеріали, обслуговуючий персонал та доступ до необхідних засобів роботи (наприклад, до комп'ютера). Крім того, бібліотека допомагає в проведенні публічних заходів для різних категорій користувачів, надає методичну допомогу бібліотекам різних систем і відомств тощо [2].

Бібліотека змішаного типу пропонує документи на різноманітних носіях та різного змісту, має віртуальні канали доступу до матеріалів та віддалений доступ, бібліотечне ноу-хау та нові послуги. Крім того, такі бібліотеки мають ліцензійні матеріали та системні бази даних (БД). До послуг бібліотек змішаного типу належать: інтерактивне, персоналізоване та диференційоване обслуговування; автоматизовані робочі місця; електронні сполучення; проведення форумів; активна співпраця; обмін досвідом тощо.

На думку генерального директора ДПНТБ Росії, голови Міжнародної конференції «Крим» Я. Шрайберга, «функції бібліотеки зміняться у тому випадку, якщо будуть створені умови розвитку цифрового контенту. Віддалений режим доступу може бути реалізований тільки тоді, коли читач зможе отримати електронною поштою копію запитуваного документа. Пошук бібліографії – це вчорашній день. Якщо буде прийнята та чи інша схема, за якою бібліотека зможе, не порушуючи закону, створювати цифровий контент і обслуговувати своїх користувачів, то відсоток віддалених читачів відносно читачів, що приходять у бібліотеку, збільшиться. Але людина завжди буде читати книги з полиці, тому що багато колекцій ще тривалий час не будуть оцифровані. Функції бібліотеки з надання читачеві електронного контенту зміняться за однієї умови – можливості проведення фінансових транзакцій через Інтернет» [12].

Таким чином новітні технології не тільки змінюють склад інформаційних ресурсів бібліотек, але роблять обслуговування користувачів універсальним, підвищують рівень його комфортності та якості.

Варто зазначити, що в Україні функціонує понад 40 тис. бібліотек різного підпорядкування і форми власності. Водночас багато населених пунктів (32 %) не мають бібліотек, унаслідок чого значна частина населення не може задовольнити свої інформаційні потреби.

Крім того, середня кількість комп'ютерів на одну публічну бібліотеку становить 0,3 %, доступ до Інтернету надають 2,5 % загальної кількості публічних бібліотек, з них тільки 0,8 % мають власний веб-сайт.

Можна стверджувати, що питання впровадження в бібліотечну практику сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, створення власних електронних ресурсів і визначення тенденцій їх подальшого розвитку в Україні нині є актуальним і важливим [8]. Прикладом сучасних новаторських технологій є соціальні мережі [9].

Сьогодні люди йдуть на Facebook, Digg і Twitter, щоб обговорити своє життя і новини дня. Прогресивні бібліотекарі намагаються створити такі самі розмовні вузли в публічних бібліотеках. Терміни «Бібліотека WEB 2.0», «блог» і «блогосфера», Facebook, Twitter, Skype тощо давно увійшли до лексики бібліотекарів різних країн. Сьогодні ці поняття поступово входять у життя українських бібліотекарів. Вести бібліотечний блог стає модним, престижним і ефективним.

Що таке бібліотечний блог? **Бібліотечний блог** – це можливість діалогу бібліотекар – читач або читач – бібліотекар, це унікальний майданчик для висловлення креативних думок бібліотекаря і нескінченний простір для творчості. Крім того, це необмежені можливості для реклами бібліотеки і популяризації читання у природному середовищі існування потенційних читачів. При цьому, якщо до бібліотечного блогу підключити Twitter, Вікіпедію та інші соціальні мережі, можна отримати унікальну медіа-платформу, яка дасть змогу не тільки донести бібліотечну інформацію до тих, хто сидить в Інтернеті, а й налагодити двосторонній діалог.

Іншими словами, якщо основне призначення сайту бібліотеки – служити джерелом інформації, то призначення блогу – це інтерактивне спілкування бібліотекаря з читачем, колегами, зі світом. Для цього є функція «коментарі». Користувач, який прочитав цікаву та актуальну статтю/пост, може залишити свій коментар, що відображає його точку зору. У свою чергу, бібліотекар відповідає читачу і веде з ним «віртуальний» діалог. Отже, на блозі бажано розміщувати саме «інформацію для роздумів», ту, яка захопить і зачепить потенційного читача [6].

Одним з різновидів блогів є «Живий журнал» (ЖЖ) (англ. LiveJournal, LJ). **LiveJournal** – це глобальна соціальна мережа, блог-платформа для ведення онлайн-щоденників (блогів), а також окремо персональних блогів, які розміщено на цій платформі.

Треба зазначити, що найбільша бібліотека України – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на своєму порталі (www.nbuv.gov.ua) вже має платформу LiveJournal. Зокрема, в рубриці «Аналітичні матеріали СІАЗ» вона надає можливість обговорення в режимі онлайн

представлених на сайті матеріалів з актуальних тем. Наразі на сайті відкрито форум і активно обговорюються наукові статті співробітників СІАЗ НБУВ, презентовані на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua/siaz.html>) щодо проблем інформаційного суверенітету України в умовах глобалізації.

Останнім часом дедалі більшим попитом користується соціальна мережа під назвою Twitter. **Twitter** являє собою систему мікроблогів і дає змогу користувачам відправляти короткі текстові нотатки (до 140 символів), використовуючи веб-інтерфейс, SMS, служби миттєвих повідомлень або сторонні програми-клієнти. Творці Twitter: Джек Дорсі (Jack Dorsey), Біз Стоун (Biz Stone) та Еван Вільямс (Evan Williams). Назва сайту Twitter походить від англійського слова *twit*, що перекладається як «базікати» або «щебетати».

Навіщо Twitter бібліотекам? Ось кілька ідей, запропонованих на сайті <http://sites.google.com>. За допомогою Twitter бібліотеки можуть:

- надавати довідкову інформацію щодо події на місцевому, регіональному чи загальнодержавному рівні;
- залучати експертів для роботи з певної тематики;
- пропонувати «інформацію від боса» або запитання чи опитування керівництва;
- надавати різноманітні бібліотечні новини щодо надходження нових книг і журналів, час роботи бібліотеки, санітарні дні, ремонти і т. д.;
- надавати інформацію щодо спеціальних заходів, нових тематичних розділів на сайті бібліотеки, змін інтерфейсу пошуку, виставлення нових каталогів, створення електронної бібліотеки тощо.

Тим часом директор Бібліотеки Конгресу США Мет Реймонд заявив про придбання бібліотекою архівів матеріалів сервісу Twitter, які було створено починаючи з 2006 р. Це досить великий обсяг інформації, враховуючи те, що кожен день у ньому з'являється понад 55 млн твіттерів, а їх загальна кількість обчислюється вже мільярдами. Лише невеликий відсоток їх захищений параметрами приватності, більшість з них є відкритими для загального доступу.

Планується, що в розпорядження Бібліотеки Конгресу будуть передані ті записи, які призначені тільки для публічного показу. Співзасновник Twitter Б. Стоун зазначив, що кількість «закритих» постів становить дуже невеликий відсоток від загальної маси коротких повідомлень, тому це обмеження не позначиться на повноті представленої інформації. Утім, твітти стануть доступними для зовнішнього використання тільки через шість місяців після їх публікації, лише для некомерційних досліджень, публічного показу в самій бібліотеці й для збереження.

Придбанням архіву Twitter Бібліотека Конгресу хоче розвіяти стереотип про те, що в бібліотеці можуть зберігатися тільки книги. Співробітники Бібліотеки Конгресу США аналізують матеріали з Інтернету, починаючи з 2000 р. На сьогодні в бібліотеці зберігається понад 167 терабайтів інформації, джерелом якої є веб [1].

Серед перспективних напрямів, які наразі користуються дедалі більшим попитом, можна виокремити Skype.

Skype – це не тільки голосовий та відеозв'язок. За допомогою Skype можна робити багато цікавих і корисних речей.

По-перше, це безкоштовні дзвінки зі Skype на Skype. Також можна дзвонити зі Skype на домашній або мобільний номер, що набагато дешевше багатьох провайдерів, а це для бібліотек дуже актуально.

По-друге, можливість бачити і розмовляти з колегами, вирішувати виробничі питання в режимі онлайн-часу.

По-третє, групові дзвінки. У Skype можна організовувати конференції до 10–12 чоловік. У чаті – обмінюватися інформацією, файлами, картинками, відео. І все це безкоштовно.

Четверте – можливість використання Skype через мобільний телефон, iPad.

П'яте – мобільність. Використовувати Skype можна з будь-якої точки світу, з будь-якого комп'ютера, просто ввівши свої пароль та ім'я [10].

Новим способом обміну знанням та інформацією, що містить лекції, семінари та майстер-класи, є edutainment. Головна ідея edutainment – генерація знань.

Edutainment – неологізм, складений з двох англійських слів education і entertainment – освіта і розвага одночасно. На edutainment можуть потрапити абсолютно всі бажані. Проходити такі заходи можуть де завгодно: у галереї, бібліотеці, офісі, парку тощо.

Заходи в такому форматі практично щодня проходять у Москві і Санкт-Петербурзі. Поширенням інформації про ці події займається організація під назвою T & P (Теорія і практика).

На сайті цієї організації – theoryandpractice.ru – щодня з'являються анонси лекцій і семінарів з докладним описом, також можна переглянути каталог заходів, які вже відбулися. Проект T & P, крім висвітлення подій, також організовує власні лекції та співпрацює з іншими організаторами.

Варто зазначити, що організаторами цих заходів в основному виступають компанії та установи, які зацікавлені в популяризації того чи іншого явища. Так, лекцію про кіно може організувати кінотеатр, про дизайн книжкової обкладинки – книжковий магазин, про Михайла Булгакова –

музей його імені. Також це можуть бути різні фонди, бібліотеки, культурні центри, галереї, клуби тощо [4].

Порівняно новий громадський рух, метою якого є так зване «звільнення» книг, тобто передача їх незнайомим людям, є буккросинг (англ. bookcrossing) [11]. Автором ідеї «визволення» книг є американець Р. Хорнбекер. Він створив перший буккросингський сайт – bookcrossing.com і в травні 2002 р. залишив у фойє готелю 20 книжок з написами, що пояснюють суть акції. За півроку на сайті Р. Хорнбекера було зареєстровано близько 300 осіб, які поступово втягували в рух дедалі більше нових учасників. Таким чином буккросинг став поширюватися у США.

Далі ця ідея стала популярною в інших країнах. Сьогодні країною-лідером з розповсюдження буккросингу стала Італія, де рух називається PassaLibro.

Найбільш активними буккросингами є студенти. В Україні саме студенти підхопили цю ідею і локальну буккросингську мережу вперше організували в найбільшому технічному вузі України – НТУУ «КПІ». Активісти цього руху створили спеціальну полицю для обміну книгами в аудиторії студентської ради. Взявши книгу, студент повинен відзначитися у спеціальному журналі, а в спеціально відведеній графі можна описати свої враження. У планах буккросингів з КПІ – створення власного сайту й популяризація руху за межами їх альма-матер.

Варто зазначити, що в обороті буккросингу може бути не тільки художня література, а будь-які книжки – підручники, довідники, журнали тощо. Їх можна залишати як у публічних місцях, так і в спеціально відведених.

Крім столиці, книжковий марафон уже підхопили такі міста, як Харків, Кіровоград, Одеса, Луганськ, Сімферополь, Севастополь, Хмельницький, Херсон, Луцьк. Найбільш розвинутий буккросинг у Києві, Львові та Дніпропетровську.

До буккросингу в Україні вже приєдналися і декілька мереж книгарень з намірами зробити рух масовим, щоб на світовому рівні не виглядати «неандертальцями».

Про перспективу буккросингу в бібліотеках говорить той факт, що до цього руху вже приєдналася Костянтинівська центральна міська публічна бібліотека ім. М. Горького (Донецька область). Зокрема, у бібліотеці створена «безпечна полиця», де учасники руху можуть «відпускати» книжки у вільну подорож. Окремо треба зазначити, що проект абсолютно некомерційний, усі книжки розповсюджуються безкоштовно.

Народна мудрість говорить: «Книга вчить, як на світі жити», «Книга – джерело життя», «З книгою жити – з добром дружити». Сьогодні попит

на нову друковану продукцію стрімко зростає і потребує оперативної доставки її до споживача. Відомо, що споживачами цієї продукції є як бібліотеки чи інші громадські установи, так і читачі книг, і самі автори.

Однак традиційний ланцюжок «автор – видавництво – друкарня – дистриб'ютор – оптова торгівля – книжкова торгівля – споживач» для задоволення вимоги автора до доступності його роботи, так само як і вимоги читача щодо отримання найсучаснішого матеріалу в будь-який момент, коли він побажає його придбати, за доступною ціною працює надто повільно.

У лютому 1997 р. у Стокгольмі була представлена нова технологія друку Print-on-Demand (POD) – друк на вимогу. **Print-on-Demand** – це технологія цифрових методів друку для здійснення видань тільки на конкретний запит клієнта. За цією системою виробництва друкується тільки необхідний обсяг. Крім того, нова технологія дає можливість молодим невідомим авторам швидше побачити свою книгу надрукованою.

За допомогою Print-on-Demand набагато легше і дешевше прочитати книгу, видану в іншій країні. Наприклад, переслати друковану книгу поштою через океан з доставкою протягом тижня коштує від 20 до 40 дол. Водночас надрукувати книгу «на місці» буде швидше і вигідніше, навіть якщо вона коштуватиме дещо дорожче друкованій.

На жаль, технологія Print-on-Demand ще не стала альтернативою традиційного друку. Поки собівартість однієї книги, друкованої за технологією POD, не стане менше звичайної і поки не будуть вкладені серйозні грошові вливання в друкарську галузь для переведення її на нове обладнання, доти масова, популярна література буде й надалі друкуватися офсетним методом.

З іншого боку, для рідкісних або призначених для вузької аудиторії читачів книг друк на вимогу може стати єдиною можливістю побачити світ і знайти свого читача [7]. Тим більше, що, за даними ЮНЕСКО, близько 80 % виданих до початку ХХ ст. книг прийде в непридатність протягом найближчих 10 років [5].

Таким чином, забезпечення більш широкого використання сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій у бібліотеках дасть їм змогу підвищити суспільний статус, розширити свої функції як за рахунок забезпечення доступу до інформації, так і організації віртуального спілкування читачів у світовому інформаційному просторі.

Варто зауважити, що веб-технології та електронні комунікації лише тоді щось значать, коли використовується їх змістовна сторона і, у кінцевому підсумку, користувачі мають шанс і можливість використовувати отриману інформацію у своєму повсякденному житті.

Список використаних джерел

1. Библиотека Конгресса США приобретает архив Твиттера [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bezpeka.com>. – Загл. с экрана.
2. *Влащенко Л.* Електронні бібліотеки та інформаційно-бібліотечні системи / Л. Влащенко, Т. Грищенко, О. Нікітенко // Бібл. форум України. – 2006. – № 3. – С. 2–3.
3. *Горовий В. М.* Бібліотеки оновлюваного суспільства: деякі тенденції та особливості розвитку / В. М. Горовий // Бібл. планета. – 2006. – № 3. – С. 27–28.
4. Edutainment – новый формат передачи знаний [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://education.ua/2010/02/edutainment>. – Загл. с экрана.
5. *Карашивская А.* Буква в цифре. Будущее библиотек в Украине / А. Карашивская // Фокус. – 2010. – № 40.
6. Особенности современных библиотечных блогов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kinderlibrary.wordpress.com/2011/03/01>. – Загл. с экрана.
7. Печать по требованию (Print-on-Demand) – технологическая революция в издательском мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://compuart.ru/issue.aspx?iid=969>. – Загл. с экрана.
8. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/09_bib_21.html. – Назва з екрана.
9. Соцсети как рабочий инструмент [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://internetua.com/informacionnoe-obschestvo>. – Загл. с экрана.
10. Что следует знать о Skype [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://siteua.org>. – Загл. с экрана.
11. Что такое bookcrossing [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://education.ua/2010/03/bookcrossing>. – Загл. с экрана.
12. *Шрайберг Я. Л.* Большая часть ресурсов в интересах науки и образования должна быть бесплатной [Электронный ресурс] / Я. Л. Шрайберг // Интервью с генеральным директором ГПНТБ России, председателем Международной конференции «Крым» Я. Л. Шрайбергом. – Электрон. дан. – 2011. – Режим доступа: http://informatekantb.blogspot.com/2011/02/blog-post_17.html?spref=bl. – Загл. с экрана.